

χέρια του Τσαγκαραδιώτη (από το πηλιορείτικο χωρίο Τσαγκαράδα) Ιεροψάλτου Κωνσταντίνου Γαβρίνη (βλ.λ.) και έπειτα από αυτόν, πρόσφατα, στη βιβλιοθήκη θρησκευτικοφιλολογικού Συλλόγου «Οι Τρεις Ιεράρχες» στον Βόλο: Η σχετική ενθύμηση έχει ως εξής: «Το παρόν βιβλίον μοι εδόθη υπό του φίλου Θεοδ. Χαλκιά εις ανάμνησίν του διά ευγενική συνεργασίαν Κωνστ. Ευθ. Γαβρίνης - Λογιστής και Ιεροψάλτης, μαθητεύσας τα μουσικά Γράμματα παρά Ιερ. Κων. Κατώλα (βλ.λ.), αριστούχου Σχολής Πατριαρχικής, Ιερ. Στεφ. Ζήτη (βλ.λ.), αποφοίτου Σχολής Ψάχου και Γεωργίου Ψυχούλη (βλ.λ.), πατριαρχικού μουσικοδιδασκάλου και Ιεροψάλτου». Για τον εν λόγω διδάσκαλο και ιερέα Ιωάννη παπα-Θεολόγου δεν κατέστη εφικτό να επισημανθεί κάποια άλλη πληροφορία. Επίσης, δεν είναι γνωστό αν η ιδιότητα του διδασκάλου με την οποία υπογράφει αφορά την Ψαλτική Τέχνη ή τη γενική εγκύκλιο παιδεία. Βάσει της χρονίας που ο ίδιος δίνει στον κολοφώνα του αυτογράφου του θα πρέπει ασφαλώς να τοποθετηθεί στο διάστημα μεταξύ του τέλους του 18^{ου} και των μέσων του 19^{ου} αι. Κ.ΚΑ.

Ιωάννης Πρωτοψάλτης Ραιδεστού. Ένας (εκ Ραιδεστού;) μουσικός, γνωστός και ως μελοποιός, ονόματι Ιωάννης, μαρτυρείται σαφέστατα (περί τα μέσα του 18^{ου} αι.) ως «Ιωάννης πρωτοψάλτης Ραιδεστού, ανεψιός μεν Ηρακλείας Γερασίμου, μαθητής δε Ιωάννου πρωτοψάλτου». Η μαρτυρία εντοπίζεται στον «κατάλογο των όσων κατά διαφόρους καιρούς ήκμασαν εν τη μουσική τη εκκλησιαστική...», που καταχωρίζεται στον (αποδιδόμενο στον αρχιδιάκονο Νικηφόρο Καντουιάρη τον Χίο) κώδικα Ξηροποτάμου 318 (των αρχών του 19^{ου} αι.), φ. 142r [η μαρτυρία και στον αυτόγραφο του ίδιου Νικηφόρου Καντουιάρη του Χίου κώδικα Βατοπαιδίου 1427 (του έτους 1810), σ. 661]. Πρωτογενώς, αυτή η πληροφορία είναι ειλημμένη από τον αντίστοιχο κατάλογο «...όσων διδασκάλων μελωδών εκκλησιαστικών ανέδειξεν ο χρόνος...» του Κυρίλλου επισκόπου Τήνου του Μαρμαρηνού, κατάλογο «...καταστρωθέντα επί Ιωάννου Πρωτοψάλτου...» (δηλαδή κατά την περίοδο 1734/36-1770) [η εν λόγω μαρτυρία

με βάση τον κώδικα ΡΑΙΚ 63 (τέλη 18^{ου}-αρχές 19^{ου} αι.), φφ. 19r-20v- έχει ως εξής: «Ιωάννης ο πρωτοψάλτης Ραιδεστού, ανεψιός μεν Ηρακλείας Γερασίμου, μαθητής δε του αυτού πρωτοψάλτου»· η ίδια μαρτυρία, με βάση τον υπ' αριθμόν 305 κώδικα της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας Αθηνών (του έτους 1749, χφ. Κυρίλλου του Μαρμαρηνού)- έχει ως εξής: «Ιωάννης ο πρωτοψάλτης ραιδεστού, ανεψιός μεν Ηρακλείας Γερασίμου, μαθητής δε του νυν πρωτοψάλτου». Τον ίδιο κατάλογο παραθέτει και ο Χρυσανθος στο (κατά το έτος 1816) αυτόγραφο Θεωρητικό του [: «Ιωάννης Πρωτοψάλτης Ραιδεστού, ανεψιός και μαθητής Γερασίμου Ηρακλείας»· ου και έτερος μαθητής Ιωακείμ ιερομόναχος Ρόδιος]], ενώ εκδίδεται στη συνέχεια (το έτος 1832) και στο σχετικό έντυπο βιβλίο του [: «Ιωάννης Πρωτοψάλτης Ραιδεστού, ανεψιός και μαθητής Γερασίμου Ηρακλείας»· ου και έτερος μαθητής Ιωακείμ ιερομόναχος Ρόδιος]]. Ο μνημονεύμενος μητροπολίτης Ηρακλείας Γεράσιμος (θείος του εν λόγω Ιωάννου Ραιδεστηνού) αποτελεί σπουδαιότατη ιστορική και εκκλησιαστική φυσιογνωμία. Ας σημειωθεί δε ότι όχι απλώς τμήμα της επαρχίας αλλά και έδρα του μητροπολίτου Ηρακλείας (όπου ο παραπάνω μνημονευθείς Γεράσιμος εθίπευσε κατά τα έτη 1726-1760) ήταν η πόλη της Ραιδεστού [που ενώθηκε με τη μητρόπολη Ηρακλείας με αρμόδιο (κατά μήνα Οκτώβριο του έτους 1702 εκδοθέν) έγγραφο του Πατριάρχου Κωνσταντινούπολεως Γαβριήλ Γ' (1702-1707)]. Ο ίδιος ιεράρχης (ποιμενάρχης και της Ραιδεστού) φαίνεται ότι είχε -επιπροσθέτως- και ικανές μουσικές γνώσεις, αφού μνημονεύεται και ως μελοποιός. Η μαρτυρία ότι ο συγκεκριμένος Ιωάννης εκτός από πρωτοψάλτης της μητροπόλεως Ραιδεστού ήταν και μελοποιός παραδίδεται μόνον από τον Σωφρόνιο Ευστρατιάδη, ο οποίος (βάσει του κώδικα Βατοπαιδίου 1399) κάνει -αορίστως- λόγο για «Πασαπνοάρια Ιωάννου πρωτοψάλτου Ραιδεστού, μαθητού Ιωάννου πρωτοψάλτου». Αυτός ο Ιωάννης φαίνεται ότι βάδισε σε μια γνωστή και ήδη διαμορφωμένη από παλαιότερα οδό· με βάση το δίπτυχο: εκκλησιαστική εξουσία και μεσιτεία (ή βοήθεια ή παροτρύνσει) αυτής μαθητείας στην ψαλτική τέχνη (εφόσον αφε-

νός μεν ήταν ανιψιός του μητροπολίτου Ηρακλείας, αφετέρου δε μαθήτευσε στη γειτονική Κωνσταντινούπολη στον τότε πρωτοψάλτη Ιωάννη τον Τραπεζούντιο), κατόρθωσε τελικά να κατακτήσει μια τέχνη, που μετά την εκμάθησή της του εξασφάλισε όχι μόνον τα του βασικού τουλάχιστον βιοπορισμού (εφόσον εργαζόταν πλέον ως πρωτοψάλτης της μητροπόλεως Ραιδεστού), αλλά και μια προβεβλημένη κοινωνική θέση, ακόμη και τη διάωση του ονόματός του στην ιστορία της ψαλτικής. Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Ευστρατιάδης, Σωφρ., μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως, «Θράκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ* 12 (1936) 68. Χαλδαιάκης, Α.Γ., «Ψαλτικές "οικογένειες". Α': Οι Ραιδεστηνοί», στο *Byzantine Musical Culture. First International Conference-Greece 2007*, Paeania 2009, σ. 170-172.

Ιωάννης Πρωτοψάλτης ο Τραπεζούντιος. Σύμφωνα με γνωστή μαρτυρία Χρυσάνθου του εκ Μαδύτων, ο εν λόγω Ιωάννης «Τραπεζούντιος ην [...] χρυσοκόος το κατ' αρχάς γενόμενος· είτε τω Παναγιώτη μαθητεύσας, και άπαντα τα τότε σωζόμενα μουσικά ποιήματα εκδιδασθείς υπ' αυτού, και ικανώς επιδούς εις την Μουσικήν, εψηφίσθη Λαμπαδάριος, τω διδασκάλω συμπάλλον· ον και μετά τον θάνατον αυτού διεδέξατο, Πρωτοψάλτης γενόμενος. Εμέλισε δε τα πασαπνοάρια προτροπή Κυρίλλου Πατριάρχου κατά το αψνς' έτος από Χριστού». Πρόκειται, αναμφίβολα, για μια σπουδαιότατη μουσική φυσιογνωμία, που δεσπόζει στα μουσικά (και όχι μόνο) πράγματα της Κωνσταντινούπολης καθ' όλο σχεδόν τον 18^ο αι. Υπήρξε (όπως προσμειώθηκε) μαθητής, αλλά και κύριος συνεχιστής του έργου του γνωστού πρωτοψάλτη Παναγιώτη Χαλάτζογλου. Στο σχετικό πηγαίο υλικό (μουσικό και μη) μαρτυρείται διαδοχικά ως δομέστικος (πρώτη μνεία το 1727), λαμπαδάριος (1728-1734/1736) και, στη συνέχεια, πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, θέση στην οποία φαίνεται ότι ανήλθε (και παρά τα γραφόμενα από τον Χρυσανθο και άλλους ιστορικούς της Βυζαντινής Μουσικής) πριν ακόμη από τον θάνατο του δασκάλου του και πρωτοψάλτη Παναγιώτη Χαλάτζογλου (που πέθανε το 1748). Ήδη από το έτος 1743 αυτομαρτυρείται ως πρωτοψάλτης, στον κολοφώνα ιδιογράφης του Ανθολογίας [βλ. κώδικα Αγίου Στεφά-

νου 52, φ. 486r: «Ετελειώθη η παρούσα ασματομελιρρυτόφθογος βίβλος, ήτις παπαδική τοις αρχαίοις κέκλπται, δια χειρός εμού Ιωάννου πρωτοψάλτου· εν έτει αψμγω μαρτίω», ενώ την ίδια μαρτυρία καταγράφει και κατά το έτος 1745, σε άλλον αυτόγραφο του κώδικα [Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης Ιεροσολύμων 572 (Οικηματάριο Ιω. Κλαδά): «Ετελειώθη το παρόν βιβλίον παρ' εμού Ιωάννου πρωτοψάλτου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας εν έτει αψμε' μαίω»]. Είναι γνωστά και άλλα μουσικά χειρόγραφα του (συνολικά οκτώ), βάσει των οποίων τεκμαίρεται και η εξαιρετική κωδικογραφική του δραστηριότητα, που άλλα μεν φιλοπονήθηκαν ενώ ήταν ακόμη λαμπαδάριος [βλ. κώδικες: Μεγίστης Λαύρας Μ 93 (Ανθολογία του έτους 1728), φ. 422v: «Είληψε τέλος η παρούσα ασματομελιρρυτοφθογος βίβλος, ήτις παπαδική τοις αρχαίοις κέκλπται, παρ' εμού λαμπαδαρίου Ιωάννου ... εν έτει αψκν' Οκτωβρίου ις'». Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης Ιεροσολύμων 323 (Ανθολογία του έτους 1734): «+ Η παρούσα βίβλος εγράφη παρ' εμού Ιωάννου λαμπαδαρίου εν έτει αψλδ' ιανουαρίω». Δοχειαρίου 342 (Οικηματάριο Ιω. Κλαδά του έτους 1734), φ. 89r: «η παρούσα βίβλος, εγράφη παρ' εμού Ιωάννου λαμπαδαρίου της μεγάλης εκκλησίας· - εν έτει - αψλδ' απριλλίω», άλλα δε κατά την περίοδο της πρωτοψαλτίας του [βλ. κώδικες: ΒΚΨ 72/222 (Ανθολογία του έτους 1766: «Το παρόν εγράφη παρ' εμού, πρωτοψάλτου Ιωάννου της Μεγάλης Εκκλησίας, τω αψξστ' έτει, εν μηνί Σεπτεμβρίω»)]. Ιβήρων 1157 (Ανθολογία του έτους 1769: «Εγράφησαν υπό Ιωάννου πρωτοψάλτου της Μεγάλης Εκκλησίας, εν έτει αψξθ', μηνί Ιουνίω»)]· ο τελευταίος κώδικας, μάλιστα, γράφεται λίγους μόλις μήνες πριν από τον θάνατο του Ιωάννη (γεγονός που αποδεικνύει πως παρέμεινε ακμαίος μέχρι το τέλος της ζωής του), εφόσον σώζεται [στο χειρόγραφο υπ' αριθμόν 1 του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Στιχηράριο Γερμανού Νέων Πατρών του έτους 1771), φ. 440r], σημείωση σύμφωνα με την οποία ο Ιωάννης πρωτοψάλτης φέρεται ότι «εκοιμήθη κατά το αψο' έτος» (πράγμα που σημαίνει πως η γέννησή του πρέπει, μάλλον, να εγχρονισθεί στις αρχές του 18^{ου} αι.).

Στο ξεκίνημα της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας, και πριν ασχοληθεί αποκλειστικά με τη μουσική ή και παράλληλα με τις αμιγώς μουσικές του δραστηριότητες, ο Ιωάννης φαίνεται ότι δοκίμασε την τύχη του και σε άλλα επιτηδεύματα. Για παράδειγμα, πιθανολογείται βάσιμα (μέσω σχετικών σωζόμενων επιστολών) ότι ο Ιωάννης είχε σχέσεις τόσο με τον γνωστό δάσκαλο Μακάριο Καλογερά τον Πάτμιο (που πεθαίνει στις 17 Ιανουαρίου του 1737), όσο και με κάποιον ιερομόναχο Τρύφωνα από το Μέτσοβο (ο οποίος σπούδασε, εκτός των άλλων, και στην Πάτμο)· αυτοί οι συσχετισμοί μάλλον οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο Ιωάννης μαθήτευσε στην Πατμιάδα Σχολή, ενώ έχει επίσης παρατηρηθεί εύστοχα ότι στην ίδια Σχολή «περί τα τέλη της ΙΖ΄ ή τας αρχάς της ΙΗ΄ εκατονταετηρίδος εδιδάσκετο και ο πατριάρχης Κύριλλος», οπότε αμφότεροι «εκεί διδασκόμενοι συνέδεσαν φιλίαν, και ταύτης αποτέλεσμα, διατηρηθείσης και κατόπιν επί μακρόν, ην η εις τον Ιωάννην ανάθεσις της εντολής της εξηγηματικής γραφής μουσικών τινων μαθημάτων». Να σημειωθεί, επιπλέον, ότι τα τεκμήρια βάσει των οποίων αξιολογούνται οι παραπάνω σχέσεις και η πιθανή παρουσία και μαθητεία του Ιωάννη στην Πατμιάδα Σχολή σώζονται στον κώδικα Ιβήρων 136, ένα χειρόγραφο που περιέχει επιστολές του Μακαρίου Πατμίου αλλά και λοιπών μαθητών της Πατμιάδας Σχολής, μεταξύ των οποίων και αρκετές επιστολές του ίδιου του Ιωάννη· μάλιστα, έχει ήδη αποδοθεί στον Ιωάννη και μία των περιεχομένων εκεί επιστολών, απευθυνόμενη σε κάποιον Γεώργιο, η οποία είναι γραμμένη σε έμμετρο λόγο (κυρίως σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους), ενώ και οι καταληκτικοί προσδιορισμοί του χρόνου γραφής της και της ταυτότητας του επιστολογράφου δίδονται μέσω αυτοσχεδίων τροπαρίων, προσομοίων κατά ταυτόμελα *Οίκος του Ευφραθά* και *Των ουρανίων ταγμάτων*, αντίστοιχα:

Τω λογιωτάτω Γεωργίω την αρμοδιάν και προσήκουσαν προσαγόρευσιν μετά του εν Χριστώ ασπασμού απονέμω. Ιδού εμπόνως αδελφέ Γεώργιε και ταύτην /επιστολήν την ρυπαράν δευτέραν την αξίαν, / της σης αρίστης καγαθής επιστολής της πάνυ / τη ση μου λογιότητι πέπομφα χαρμωσύνης. / Εύγε της σης επιστολής, ην φιλοπόνως άγαν, / ατθίδι διαλέκτω τε και τη σοφή ξυνέ-

σει / ενθέρμως συγγραψάμενοι αυτήν και ελλογίμως, / επαίνους παρ' αξίαν τε και αληθείας άπο / τα κατ' εμέ εκτρώματα πάνυ δεινώς επήνεϊς / και μη μου, λογιώτατε βραδύτηγ' εγκαλέσπης, / οίδας γαρ, ω αδελφέ, οία κακά ειργάσατο, / ημίν πανώνη η δεινή και μάχαιρα οξεία, / ατόμως αποκόπτουσα, πάσαν ζωής αξίαν· / εν δυστυχία πολλοστή, εν βλάβη ανηκέστω, / ημάς τους τριπαντλήμονας αυτή η τρισαθλία / πολλώ τω μέσω, εν πολλώ υπέβαλλε τω τάχει / γυμνούς, ερήμους, άπόλεις, καθέστηκε παντλήμως, / τοις περίξ ενδεέστατοι τυγχάνομεν οικούντες, / πείνη τε, δίψη και αυτής μάλισται αργαλαία / πρεπόντως μαστιγούμεθα αναισθητούντες όλως. / Τις ούτως αδαμάντινος, σκληρότερος σιδήρου, / ος ουκ αφίησι κλαυθμούς, και ουκ ημάς δακρύει; / Σπούδαζε τοίνυν οϊς αυτός εγώ τε επιστέλλω, / παίζε και τα της μούσης σου αυτώ ιδίω μέτρω, / πρέσβυς γενόμενος αεί Παρθένω τη αγία, / Παρθένω τε αγάμω τε, στάμνω, χρυσή λυχνία, / αφλέκτω βάτω, τη το πυρ εν τοις εγκάτοις σχούση / και το αυτώ τοις πέρασιν ανέδειξε κυρίως / προς ταύτη δε σου δέομαι, Χαράλαμπον τον θεϊόν, / θεϊόν ιερομάρτυρα και ποταμόν πολύρρουν, / ου τα ορμήματα τρανώς ευφραίνουσι την πόλιν, / πόλιν τω όντι την ημών ελεεινήν κ'αθλίαν, / παύσαι την καθ' ημών οργήν την πανδικαιοσύνην, / ην καθ' ημών ο Κύριος επήγαγεν ευσπλάγχχως, / και την πανώνην την δεινήν ασθενειών το κέαρ, / Υδραν την πολυκέφαλον, σφίγγα την θανασίμην, / άλλην Μεδούσαν την δεινήν, την όφεις τε κομώνσαν, / Κέρβερων την τρικέφαλον τρίαϊναν Ποσειδώνος, / ημών μακράν των ταπεινών, ποιήσοι όσον τάχος, / ης γαίης απολαύσωμεν, καν της της ουρανίου / αμίν, αμίν, ω εύσπλαγχνε Χριστέ μου, ποιητά μου, / αμίν, αμίν, ω πάναγνε, πρεσβείαις Χαράλαμπους. Οίκος του Ευφραθά
Επακοισιστώ, προς τούτοις και χιλίω, έτει τω σωτηρίω, γαμηλιώνος πρώτη, Δολιαν' ευρισκόμενος.

Της υμετέρας ελλογιμότητος
Των ουρανίων ταγμάτων
Οίδας, ω φίλε εταίρε, εμέ τον γράψαντα, την κλήσιν Ιωάννην, ιερών αναγνώστην, πολίτην με τελούντα ελεεινής και αθλίας Τριπόλεως, ος την χορείαν άπασαν των μαθητών καιρετώ επαγαλλόμενος.

Λέξεις προς τούτοις τω Δήμω, ος προσφιλέστατος διατελεί τυγχάνων, ο γεννάδας εκείνος, πολλήν μοι την πικρίαν και οδυρμόν η αυτού προεξένησε, τω ταπεινώ και απόρω όντι δεινώς, αφασία η αδόκιμος.

Αν όντως ο παραπάνω (εμφανώς «παραδεικνύς ημίν και την κλήσιν αυτού προς την εκκλησιαστικήν Μουσικήν και την καθ' ημάς ιερών υμνογραφίαν») Ιωάννης, ο αυτομαρτυρούμενος ως «ιερών αναγνώστης» και «πολίτης ελεεινής και αθλίας Τριπόλεως» (του Πόντου), ο οποίος κατά δήλωσή του συντάσσει τη συγκεκριμένη επιστολή το έτος 1700, «Δολιαν' ευρισκόμενος», αν όντως ταυτίζεται με τον μετέπειτα ομώνυμο πρωτοψάλτη, τότε όχι μόνο προστίθενται ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες στα δεδομένα του βίου του, αλλά και η παραπάνω υποθεθείσα χρονολογία γέννησής του πρέπει να μεταθεθεί τουλάχιστον μια δεκαπενταετία νωρίτερα.

Πλέον βέβαιη είναι, πάντως, η ήδη προμνημονευθείσα μαρτυρία του Χρυσάνθου (που την επανέλαβαν και άλλοι ιστορικοί) ότι ο Ιωάννης «κατ' αρχάς εγένετο χρυσοκόμος». Σχετική με αυτήν την ενασχόλησή του με το εμπόριο φαίνεται επίσης να είναι και η σαφώς μαρτυρημένη θητεία του ως καπικεχαγιά τόσο του Οικουμενικού Πατριάρχη, όσο και του Πατριάρχη Αντιοχείας. Η παλαιότερη σχετική μαρτυρία ανάγεται στο έτος 1752, όταν ο Πατριάρχης Αντιοχείας Σίλβεστρος αναφέρει σε επιστολή του προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη Κύριλλο τα εξής: «...εφάνη εύλογον της παναγιότητός του [...] να διορίσπτε αντί του θανόντος ημετέρου καπικεχαγιά κυρ Μάρκου, καπικεχαγιάν τον μουσικολογιώτατον πρωτοψάλτην κυρ Ιωάννην [...] υπάρξαντά ποτε και του οικουμενικού θρόνου χρησιμώτατον καπικεχαγιάν [...] και λοιπόν ας είναι τουτέστιν η μουσικολογιότης του εις την υπουργίαν ταύτην [...] και θέλει έξει παρ' ημών δια τον κόπον του εκείνο οπου και ο προ αυτού μακαρίτης ελάμβανε ιράτι...». Πράγματι, στη διασωθείσα αλληλογραφία του πρωτοψάλτη Ιωάννη με τον Πατριάρχη Αντιοχείας Σίλβεστρο (1726-1766), που καταχωρίσθηκε σε αυτόγραφο του τελευταίου κώδικα επιστολών, εντοπίζονται ικανές επιστολές αμφοτέρων (όλες χρονολογούμενες κατά το έτος 1753), όπου συζητώνται θέματα της δικαιοδοσίας και

των αρμοδιοτήτων του, ενώ του παρέχονται και οι σχετικές υποδείξεις. Σύμφωνα με τα γραφόμενα του εξονομασθέντος Πατριάρχη Αντιοχείας, ο «Γιαννάκης καπικεχαγιάς του πατριάρχου Σιλβέστρου υπεδείχθη ως τοιούτος παρά του πατριάρχου Κυρίλλου και του Χατμάνου Γεωργίου, πενθερού του βοεβόδα Ματθαίου Γ. Γκίκα. Διεδέχθη εν τω υπουργήματι του καπικεχαγιά του πατριάρχου Σιλβέστρου τον Μάρκον, χρηματίσας και του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Καπικεχαγιάς [...] καπικεχαγιάς του Σιλβέστρου εκρημάτισε μέχρι του θανάτου του πατριάρχου εκείνου. Επί διαδόχου του Σιλβέστρου, του Φιλήμονος, έλαβεν εξοφλητικόν της δοσοληψίας της γενομένης καθ' όλα τα έτη της υπηρεσίας του ως καπικεχαγιά του Σιλβέστρου». Στην ίδια αλληλογραφία, «ο Σίλβεστρος αποκαλεί τον Γιαννάκην τέκνον αγαπητόν του Κυρίλλου» [πβ. π.χ.: «...ιδού οπου γράφομεν τω κοινώ κατά πνεύμα υιώ ημών Κυρίτην Γιαννάκην...» ή: «...επαραγγείλαμεν τον ημέτερον καπικεχαγιάν, πνευματικόν της τέκνον και πρωτοψάλτην Κυρίτην Ιωάννην, εις ό,τι υπέρ συστάσεως του θρόνου μας ήθελε τον προστάξην να νεύση προθυμώτατα, και να παρασταθή με ίδια μας έξοδα, οπου θέλομεν αποκριθή...»], ενώ έκδηλη είναι και η μεταξύ τους οικειότητα [βλ. π.χ.: «Τιμιώτατε και μουσικολογιώτατε ημέτερε καπικεχαγιά κύριε κυρίτην Γιαννάκην, υιέ εν Κυρίω αγαπητέ της ημών μετριότητος, χάρις είν σοι και έλεος από Θεού, και παρ' ημών η πατρική ευχή και ευλογία, ου δεόμεθα υπέρ υγείας και σωτηρίας της»]· επιπλέον, οι συγκυριακές αναφορές στην οικογένεια του Ιωάννη [βλ. π.χ. όσα γράφει αφενός μεν ο Ιωάννης (: «...παρακαλώ τον Άγιον Θεόν εις ολίγας ημέρας να την απολαύσω δια να ευφρανθώ πανοικεί...»), αφετέρου δε όσα του απαντά σχετικά ο Σίλβεστρος (: «Τιμιώτατε και μουσικολογιώτατε ημέτερε καπικεχαγιά Κυρίτην Ιωάννην, υιέ εν Κυρίω αγαπητέ της ημών μετριότητος, ευχόμεθά σοι πανοικεί και ευλογούμεν δεόμενοι του Παναγάθου Θεού υπέρ της καλής υγείας ευτυχίας και σωτηρίας της...»)], αποτελούν εδώ τη μόνη υπάρχουσα έμμεση μαρτυρία σ' αυτήν τη διάσταση της προσωπικής ζωής του πρωτοψάλτη. Τέλος, είναι ενδιαφέρον ότι στην ίδια αυτή αλληλογραφία Ιωάννη-Σιλβέστρου μνημονεύεται

και από τους δύο ένας ακόμη «κυρίτζης Γιαννάκης», που είναι χρυσοχόος και ετοιμάζει μια «κορώνα» (προφανώς αρχιερατική μίτρα) για τον Σίλβετρο [ο Ιωάννης π.χ. γράφει: «...την κορώνα την δουλεύει ο κυρίτζης Γιαννάκης όμως τώρα απόθανεν η γυναίκα του και λυπείται...» και ο Σίλβετρος, ομοίως, σημειώνει: «... τον χρυσοχόον κυρίτζη γιαννάκη ευχόμεθα και ειπέ του την κορώνα να την στολίση εις τόπον των πετράδων με κάποια υέλινα ποικιλόχροα ωραία να τ' αρέσουν και γνωρίζω δεν είναι τώρα καιρός να ζητούμε λίθους τιμής, αλλ' ούτε συμφέρουν, ας την τελειώσω, και λάβετέ την εις χείράς σας πληρώνοντες τα έξοδα και τον κόπον του μέχρι οβολού και ας έχη την ευχήν ...»] έτσι, αν η αρχική πληροφορία του Χρυσάνθου (ότι ο Ιωάννης «κατ' αρχάς εγένετο χρυσοχόος») δεν είναι εσφαλμένη, θα πρέπει μάλλον να υποθέσουμε ότι την πρώτη τέχνη του πρωτοψάλτη συνέχισε ίσως κάποιος ομώνυμος πολύ κοντινός του συγγενής.

Το μουσικό έργο του Ιωάννη είναι εξαιρετικά σημαντικό. Έχει μελοποιήσει πέντε πολυελέους (τρεις συνθέσεις Δούλοι, Κύριον, μία σε ήχο α' και δύο σε ήχο δ', και δύο συνθέσεις Λόγον αγαθόν, σε ήχους δ' και πλ. α'), εννέα κρατήματα για τον πολυέλεο Δούλοι, Κύριον Παναγιώτου του νέου Χρυσάφη σε ήχο α' (οκτώ για τους ισάριθμους πρώτους στίχους του πολυελέου και ένα για το καταληκτικό θεοτοκίο μάθημα της ίδιας συνθεσης), έξι πασαπνοάρια του όρθρου (τρεις συνθέσεις σε ήχο α', εκ των οποίων μία χαρακτηρίζεται μέγιστη, και άλλες τρεις σε ήχους β', δ' και βαρύ), μια Τιμιωτέρα σε ήχο λέγετο, οκτώ Δοξολογίες κατ' ήχον, ένα Εισοδικό, Δέυτε προσκυνήσωμεν, σε ήχο β', δύο κυριακά κοινωνικά (στους ήχους α' και β'), πέντε κοινωνικά του ενιαυτού (Εις μνημόσυνον, στους ήχους α', γ' και βαρύ, Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, σε ήχο βαρύ, και Εις πάσαν την γην, σε ήχο πλ. α'), ένα καλοφωνικό ειρμό, Παιδοτόκον παρθένον τις ήκουσεν, σε ήχο γ', πέντε κρατήματα για καλοφωνικούς ειρμούς (στους ήχους α' [δύο συνθέσεις], δ', πλ. α' και πλ. δ'), ένα μάθημα στον άγιο Διονύσιο τον εν Ολύμπω, Ο νους σου ταις νεύσει, σε ήχο δ', το κοντάκιο του Μεγάλου κανόνα, Ψυχή μου, ψυχή μου, σε ήχο πλ. β' και το οκτάπχο δοξαστικό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου,

Θεαρχίω νεύματι. Ο ίδιος έχει εξηγήσει ένα αλληλουϊάριο σε ήχο πρωτόβαρου, σύνθεση του Θεοδούλου μοναχού· έχει, επίσης, συντάξει συνθέσεις του Ιωάννου Γλυκέος (τα λειτουργικά της Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου, σε ήχο β' και πλ. α', αντίστοιχα) και του Ιωάννου Κλαδά (το Χερουβικό και το Κοινωνικό της Λειτουργίας των Προηγιασμένων, σε ήχο πλ. β' και α', αντίστοιχα). Όλες οι συνθέσεις του, αλλά και η εξήγηση και οι συντήσεις που επιχείρησε, γνώρισαν πολύ μεγάλη διάδοση, από την εποχή του και εφεξής, και συνετέλεσαν καθοριστικά στη διαμόρφωση του νέου (συντομότερου και απλούστερου) μουσικού ύφους της παράδοσης της Κωνσταντινούπολης, που από τον 18^ο αι. και εξής επικράτησε (και επικρατεί ως σήμερα) στον ψαλτικό χώρο. Η ίδια ανάγκη «απλοποίησης» των ψαλτικών δεδομένων πρυτάνευε γενικά στη μουσική σκέψη του Ιωάννη· ο ίδιος, όπως μαρτυρεί ο Χρυσάνθος, «έλεγε φανερώς, ότι έπρεπε να σπκωθή από τα ποιήματά των εκείνη η δια του πολυχρόνιον δυσκολία της διδάξεως και μεταδόσεως της Ψαλμωδίας (καθ' ο ίσως εγένετο μιμητής του διδασκάλου του Παναγιώτου, αν ίσως συνειθίζωσι τα ήθη των διδασκάλων να μεταβαίνωσιν και εις τους μαθητάς) και να συστηθή σύστημα χαρακτήρων απλούστερον, μεθοδικώτερον και στοιχειώδες, δι' ου να είναι δυνατόν να γράφηται κάθε είδος μελωδίας, και να μεταδίδωται απαρασαλεύτως. Όθεν εν έτει αφνϚ', όταν υπό του φιλομούσου Κυρίλλου, τα της Πατριαρχείας τότε διίθύνοντος πηδάλια, προειράπη μετ' επιμονής ο Ιωάννης εις την σύνθεσιν των πασαπνοαρίων, πολυελέων, δοξολογιών, και κοινωνικών, κτλ, μετεχειρίσθη τρόπον του γράφειν, όστις είναι διάφορος του παλαιού και κλίνει εις το εξηγηματικόν, και εστάθη αυτός η ρίζα του εξηγηματικού τρόπου, ον μετεχειρίσθη ο μαθητής αυτού Πέτρος». Αυτή η ενασχόλησή του με την περαιτέρω ανάλυση της ψαλτικής σημειογραφίας, μαζί με το πολύ σημαντικό (και καινοφανές από αισθητικής-μουσικολογικής άποψης) μελοποιητικό του έργο, έχει καθιερώσει τον Ιωάννη ως ένα μείζον κεφάλαιο στη συνολική ιστορία της ψαλτικής τέχνης· το επισημαίνει χαρακτηριστικά και ο Μ. Χατζηγιακουμής: «κατά τη μεγάλη διαδρομή της ψαλτικής του σταδιοδρομίας συνέχισε την παράδοση του διδα-

σκάλου του, την οποία εσταθεροποίησε και καθιέρωσε ως το πρότυπο ψαλτικό ύφος του καιρού του [...] το σημαντικότερο για τον Ιωάννη πρωτοψάλτη παραμένει η αποφασιστική συμβολή του στη διαμόρφωση της αναλυτικής γραφικής παράστασης των εκκλησιαστικών μελών και στη δημιουργία των βασικών προϋποθέσεων που οδήγησαν το πρόβλημα προς την οριστική λύση του. Ήδη πολύ ενωρίς (πριν από το 1728) εξήγησε, τρίτος μετά τον Μπαλάσιο και τον Οικουμενικό Πατριάρχη Αθανάσιο τον Ε', το γνωστό αλληλουϊάριο σε ήχο βαρύ του Θεοδούλου. Και είναι ακριβώς η δική του εξήγηση που επικράτησε στη χειρόγραφη παράδοση ως τη μεταγραφή του Χουρμουζίου και τις έντυπες δημοσιεύσεις. Αλλά το κυριότερο στο ζήτημα αυτό είναι ότι κατά τη σύνθεση των δικών του μελών, κατά τη δεύτερη πατριαρχία του Κυρίλλου του Ε' (1752-1757), χρησιμοποίησε «τρόπον του γράφειν, όστις είναι διάφορος του παλαιού και κλίνει εις το εξηγηματικόν». Έτσι, ο Ιωάννης εγκαινιάζει αποφασιστικά την προσπάθεια για την αναλυτική απλούστευση της σημειογραφίας και, όπως λέει χαρακτηριστικά ο Χρυσάνθος, «εστάθη αυτός η ρίζα του εξηγηματικού τρόπου, ον μετεχειρίσθη ο μαθητής αυτού Πέτρος». Με τον Ιωάννη πρωτοψάλτη, και στη συνέχεια με τον Πέτρο τον Πελοποννήσιο, το μεγάλο αυτό πρόβλημα αποκτά τις βάσεις για τη λύση της οριστικής μεταρρύθμισης του 1814». Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Αναστασίου, Γ.Γ., *Τα κρατήματα στην ψαλτική τέχνη*, Αθήνα 2005. Αναστασίου, Γ.Γ., «Τα Πασαπνοάρια του Όρθρου ως καλοφωνικές συνθέσεις· σκέψεις που γεννιούνται για την σκοπιμότητα του καλοφωνικού μέλους γενικότερα», στο *Byzantine Musical Culture. First International Conference-Greece 2007*, Paeanea 2009, σ. 124-143 (ιδ. σ. 126, 129, 132). Γεννάδιος Αραμπατζόγλου, μητρ. Ηλίουπόλεως και Θείρων, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, *ήτοι επίσημα και ιδιωτικά έγγραφα και άλλα μνημεία σχετικά προς την ιστορίαν του Οικουμενικού Πατριαρχείου, μέρος β'*, Κωνσταντινούπολη 1935, σ. 53, 55, 58, 63-67, 173-178, 180-184. Γεδεών, Μ.Ι., «Πρωτοψάλται του πατριαρχικού ναού», *ΕΑ 4* (1884) 644-646. Γεδεών, Μ.Ι., «Λόγιοι και σχολαί της ΙΗ' εκατονταετηρίδος», *ΕΑ 9* (1889) 327, 332. Γκέρτμαν, Ευγ., *Τα ελληνικά μουσικά χειρόγραφα της Πετροουπόλεως. Κατάλογος, τ. Α'*, Εθνική Βιβλιοθήκη Ρωσίας, Αγία Πετρούπολη 1996, σ. 621, και τ. Β', Βιβλιοθήκη της Ρωσικής Ακαδημίας των Επιστημών, Το Αρχείον της Ρωσικής Ακαδημίας των Επιστημών, Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου, Ερμιάζ, Αγία Πετρούπολη 1999, σ. 485-486. Χρυσάνθος εκ Μαδύτων, *Θεωρητικόν Μεγα της Μουσικής*, Τεργεστή 1832, σ. XXXVII (σημ. γ'), XLVIII-XLIX (875). Πατρινέλης, Χ.Γ., «Συμβολαί εις την ιστορίαν του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Α' Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι και δομειστικοί της Μεγάλης Εκκλησίας (1453-1821)», *Μνημοσύνη 2* (1969) 76-78, 84, 88 [=Patrinellis, Chr., "Protopsaltae, Lampadarii, and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine Period (1453-1821)", *Studies in Eastern Chant 3* (1973) 153-154, 161, 165]. Πολιτάρκης, Γ.Μ., *Υμνογράφοι και μελωδοί...*, [Αθήνα 1980], σ. 58-63. Πολίτης, Α. - Πολίτη, Μαρίας, «Βιβλιογράφοι 17^{ου}-18^{ου} αιώνα. Συνοπτική καταγραφή», *Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου 6* (1988-1992) 485. Σοφινιάς, Δ. Ζ., *Τα χειρόγραφα των Μετεώρων, τ. Γ'*, *Τα χειρόγραφα της μονής αγίου Στεφάνου*, Αθήνα 1986. Στάθης, Γρ.Θ., *Τα χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής*, Άγιον Όρος, Α', Αθήνα 1975. Στάθης, Γρ.Θ., *Η δεκαπεντασούλλαβος υμνογραφία εν τη βυζαντινή μελοποιία και έκδοσις των κειμένων εις εν Corpus*, Αθήνα 1977. Χαλδαιάκης, Α.Γ., *Ο πολυέλεος στην βυζαντινή και μεταβυζαντινή μελοποιία*, Αθήνα 2003. Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, Α', Αθήνα 1975. Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Χειρόγραφα εκκλησιαστικής μουσικής 1453-1820. Συμβολή στην έρευνα του νέου ελληνισμού*, Αθήνα 1980. Χατζηγιακουμής, Μ.Κ., *Η εκκλησιαστική μουσική του ελληνισμού μετά την άλωση (1453-1820). Σχεδιάγραμμα ιστορίας*, Αθήνα 1999.

Ιωάννης Σιναΐτης, γνωστός και ως

Ιωάννης της Κλίμακος. Ένας από τους σημαντικότερους ασκητικούς Πατέρες που έζησε τον 6^ο αι. και άγιος της Εκκλησίας. Πληροφορίες για τον βίο του αντλούνται κυρίως: α) από τις 3 διηγήσεις του Αναστασίου Σιναΐτη, ο οποίος μόνασε στο Σινά την εποχή που ο Ιωάννης εχρημάτισε εκεί ηγούμενος, με τίτλο *Περί του άββα Ιωάννου ηγούμενου του Σινά όρους*, ήγουν *του τής Κλίμακος* (PG 88:608-609), β) από τον βίο που συνέταξε ο Δανιήλ Ραϊθνήος και που προτάχθηκε των 30 Λόγων του περίφημου συγγράμματός του *Κλίμαξ* (PG 88:596-608), και γ) από αυτοβιογραφικές αναφορές που εντοπίζονται στο κείμενο της *Κλίμακος*.

Αναφορές στον άγιο Ιωάννη της Κλίμακος ανευρίσκουμε και στο «Τυπικόν τής Μεγάλης Εκκλησίας» (10^{ος} αι.), στο «Τυπικόν» του πατριαρχικού κώδικα 266 (10^{ος} αι.), στο «Ανώνυμον αυτοκρατορικόν Μηνολόγιον» (10^{ος} αι.), στο «Μηνολόγιον του αυτοκράτορος Βασιλείου Β'» (10^{ος} αι.), στο «Συναξάριον τής Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως» (10^{ος} αι.), και στο «Εγκώμιον του Νικήτα Δαβίδ Παφλαγόνο» (910-912). Δεν υπάρχει ομοφωνία ως προς τον χρόνο γεννήσεως και κοιμήσεως του αγίου Ιωάννου. Οι Krumbacher, Bardenhewer, Τσάμης, Χρήστου και Σωτηρόπουλος προτείνουν τα έτη 525-595/600, οι Irmcher, Altaner-Stuiber, Kotter τα έτη 575/9-649/654, ενώ οι Camelot και Petit υποστηρίζουν ως χρόνο κοιμήσεως 670/680. Άγνωστος